

Discriminació de la dona a les revistes de geografia valencianes. Estudi bibliomètric

Enric Ramiro i Roca

*IES Guadassuar - Departament Educació Universitat Jaume I
ramiro@edu.uji.es*

Resum

La societat occidental presumeix del gran avanç que s'ha fet en la igualtat entre l'home i la dona. És certa aquesta hipòtesi? I a la Universitat que es distingeix per ser capdavantera progressista en aquests temes, s'ha arribat ja a l'equilibri? Falta molt, poc, es retrocedeix?

Després d'un panorama general sobre la relació entre els gèneres en l'àmbit social, ens hem aturat a l'àmbit universitari; i també hem fet una aproximació a l'estat de la qüestió bibliogràfica. A continuació d'aquest marc teòric, hem desenvolupat una recerca bibliomètrica sobre el gènere a les tres revistes dels departaments de Geografia: *Millars* de la Universitat Jaume I de Castelló, *Cuadernos de Geografía* de la Universitat de València i *Estudios Geográficos* de la Universitat d'Alacant. I per últim, hem especificat unes conclusions no sempre esperades però sí preocupants.

Paraules clau: geografia, bibliometria, gènere, Universitat.

Resumen

La sociedad occidental presume del gran avance que se ha hecho en la igualdad entre el hombre y la mujer. ¿Es cierta esta hipótesis? Y en la Universidad, institución que se distingue por ser adelantada y progresista en estos temas, ¿se ha llegado al equilibrio? ¿Falta mucho, poco, se retrocede?

Después de un panorama general sobre la relación entre ambos géneros en el ámbito social, nos hemos detenido en el ámbito universitario; y también hemos hecho una aproximación al estado de la cuestión bibliográfica. A continuación de este marco teórico, hemos desarrollado una investigación bibliométrica sobre el género en las tres revistas de los departamentos de Geografía: *Millars* de la Universitat Jaume I de Castelló, *Cuadernos de Geografía* de la Universitat de València y *Estudios Geográficos* de la Universitat d'Alacant. Y por último, hemos especificado unas conclusiones no siempre esperadas pero sí preocupantes.

Palabras clave: geografía, bibliometría, género, Universidad.

Abstract

The western world thinks it got a great advance with the equality between men and women. Is this hypothesis true? Usually the University is in the lead about these themes. Then, did it achieve the balance or not? Is it going to be long, short or back?

In the university environment we've done an approachment to the bibliographic matter state. After this frame we've explained a bibliometrical search about the gender into the tree magazines from the Department of Geography: *Millars* on University Jaume I from Castelló, *Cuadernos de Geografía* on University from València and *Estudios Geográficos* on University from Alacant. Finally we've specified our conclusions, very worrying.

Key words: Geography, bibliometrie, genre, University.

1. Introducció

Actualment, són nombroses les notícies aparegudes als mitjans de comunicació on la protagonista és la dona, unes com a demostració del seu avanç en la igualtat amb el gènere masculí, i en altres on es fa dubtar d'aquesta positiva evolució. En el primer cas, veiem la progressiva incorporació de la dona a tots els treballs, esports i nivells de poder, mentre per altre costat observem amb preocupació l'increment de notícies sobre abusos sexuals i físics o conductes discriminatòries. Aquestes mostres semblen arribar a tot arreu segons publiquen els diaris i exemplifiquem a continuació: "L'ONU accepta la prioritat de l'home sobre la dona en la sanitat d'Afganistan, mitjançant un acord" (*El País*,

1-7-98, p. 27), “Només el 17% dels càrrecs directius està ocupat per dones” (*El País*, 12-5-99, p. 35), “Les treballadores del sector del moble reben menys formació que els homes” (*El País*, 11-9-99, p. 13) O “L’ONU rebutja dues denúncies sobre la prioritat masculina en la successió nobiliària” (*El País*, 19-6-04). Sense voluntat exhaustiva, passem a continuació a sintetitzar la situació actual de la dona respecte a l’home des de dos camps íntimament relacionats: en primer lloc en l’àmbit social o general, i en segon lloc en el més estrictament acadèmic. Aquest marc ens servirà per introduir l’evolució del gènere a les tres revistes de geografia que existeixen a les universitats valencianes.

A tot l’estudi, nosaltres hem optat per la denominació de geografia del gènere (Bowlby, 1989) front a d’altres com “geografia de les dones” o “geografia feminista” i adoptem la definició de la professora Ana Sabaté que es refereix a d’ella com “aquella que incorpora les aportacions teòriques del feminisme a l’explicació i interpretació dels fets geogràfics” (Sabaté, Rodríguez i Díaz, 1995, p. 16). Així mateix, volem expressar el nostre agraïment als professors del Departament de Geografia Julia Salom, Conxa Domingo i Josep Vicent Boira, i a Jesús Sánchez administrador de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València per les gestions realitzades i a la professora Mila Belinchón per les seues orientacions sobre el tema. Igualment hem de fer esment a la contribució que ha realitzat el Gabinet de Planificació i Estadística a través de Pilar Gimeno i el Servei d’Informàtica en la figura de Vicent Girbés, per les nombroses dades i atencions que hem rebut en la recerca de dades numèriques.

2. Contextualització bibliogràfica

Sobre l’evolució dels estudis respecte a la geografia del gènere i en l’àmbit de les Ciències Socials, considerem que és de consulta obligada l’interessant monogràfic realitzat a *Cuadernos de Geografía* núm. 64,¹ on la professora García Ramon fa un repàs a la situació internacional del tema, amb una evolució temporal de les publicacions i la seua distribució regional i una aproximació als temes estudiats. Igualment són de consulta recomanada els monogràfics de la revista *Iber* núms. 7 (1996) i 35 (2003), així com el *XV Simposio Internacional de Didáctica de las Ciencias Sociales*, que dedica un bloc al tema del gènere (Vera i Pérez, 2004) així com el Congrés Nacional XXV Anys d’Estudis de Gènere. Dones Sàvies: entre la teoria i la pràctica (UJI, 2004). En l’àmbit del País Valencià és la professora Pitarch la que ofereix una aproximació als nivells de formació de la dona valenciana, amb una anàlisi de les fites aconseguides i les deficiències.

1. *Cuadernos de Geografía* núm. 64, i especialment a l’article de la professora García Ramon (1999) respecte a la panoràmica de la geografia internacional, a la professora Prats (1999) sobre geografia feminista i metodologia i la professora Pitarch (1999) sobre els nivells de formació de la dona valenciana. Tots ells junt a la resta de col·laboracions del monogràfic, ens ofereixen una visió actual i crítica sobre l’estat de la qüestió.

Si ens marquem com inici cronològic el final de la guerra civil, els estudis bibliomètrics són molt recents i molt més encara per a les revistes universitàries. Entre 1940 i 1988, el 77.1% dels articles els signen homes i únicament un 13.6% dones, tot i tenint en compte que aquestes últimes representaven el 0% en el període 1940-44 i un 20.2% durant l'etapa de 1985 a 1988. En la mateixa línia destaquem que únicament entre un 21 i un 23% de dones són les que signen treballs d'investigació en les 23 revistes de Geografia editades per les universitats espanyoles en les últimes dècades.

En altres revistes de tipus comarcal, com hem analitzat a *Quaderns de Sueca* (Ramiro, 2000a), per sexes hi ha un predomini absolut de l'element masculí amb 72 articles que representen el 68% de les aportacions enfront del 21% d'articles escrits per dones i un exigü percentatge de l'11% mixt (1980-1998). Aquesta distribució per gènere que podria semblar coherent amb la dinàmica d'altres publicacions i que ha estat estudiada en altres ocasions (Ramiro 1998, 2000a, 2001), és més significativa quan analitzem la seua dinàmica en els períodes de 1980-89 i el del 90-98. Efectivament, quan comparem aquestes dues etapes, no trobem cap avanç en la situació de diferenciació de gèneres, i si hi ha alguna milloria en aquesta discriminació es produeix en els dos casos a costa dels equips mixtes de treball que pràcticament desapareixen.

Com a punts de referència obligats en l'estudi bibliomètric sobre investigacions de gènere, marquem com a referències importants les cites següents:

“En su conjunto, un 77.09% de los artículos son firmados por hombres y sólo un 13.63% lo son por mujeres (el resto son de autoría mixta o desconocida). A pesar de ello, hay que señalar la progresión en la participación femenina partiendo del 0 absoluto en 1940-44 hasta llegar al 20.20% en el período 1985-88” (García Ramon, Nogué i Albet, 1992, p. 52). Aquests professors han analitzat 28 revistes de geografia entre els anys 1940 a 1988.

Un altre estudi més recent i ampli, és el protagonitzat per José María Sánchez Nistal que treballa al Centre d'Informació i Documentació Científica (CINDOC) del CSIC a Madrid, a través de 49 revistes de geografia des de 1975, i que arriba pràcticament a les mateixes conclusions:

“De los 3.587 autores con el nombre completo (82.1% del total), 2.162 son varones (72.8%) y 975 mujeres (27.2%). Nuestro trabajo estudia firmantes de artículos, al margen del lugar que ocupen cuando lo hacen en colaboración, y en las tres actualizaciones que se han realizado siempre ha existido una ligera tendencia sostenida al alza entre las autoras.” (Sánchez Nistal, 1995).

És per tant evident, la situació de descompensació dels gèneres que es produeix al si del món universitari i molt concretament en les revistes geogràfiques.

3. L'estat de la qüestió

En aquest apartat pretenem mostrar una panoràmica de la situació del gènere femení en la societat actual a partir de diverses dades estadístiques, fent un repàs als diversos àmbits on es dona la convivència humana, insistint en el món acadèmic en un punt i apart diferent i específic. L'àmbit territorial que hem pres com a marc general ha estat Espanya en una primera aproximació i el País Valencià com a espai bàsic, i en un tercer nivell les seues diferents universitats.

3.1 Situació social

Tant a l'Espanya com al nostre país, les dones són més i hi ha més casades, més vídues i més divorciades. En la vida quotidiana, dediquen més del doble que els seus companys al treball domèstic, menys a l'oci, i encara que condueixen menys, tenen proporcionalment molts menys accidents que els homes. En educació hi ha més analfabetes, i quan estudien es concentren en el primer cicle universitari i a les carreres de ciències de la salut, humanitats i ciències socials i jurídiques, i molt poques en les carreres tècniques. Però és en les institucions de "poder" i militars, on la seua presència és anecdòtica: és mínima en les forces armades (únicament n'hi ha 44),² a la guàrdia civil (arriben a 3%) o tan sols hi ha una comissària, encara que no és principal; i són prou habituals les actituds masclistes inclús en països democràtics que es consideren avançats en aquest camp i que intenten imposar aquesta igualtat a d'altres cultures (vegeu quadre 1). En el camp judicial, la proporció augmenta en relació inversa a la categoria, una correspondència semblant a la política, on hi ha presència al govern, però molt poca a les altes capes de l'Administració. En la militància sindical no arriben al 25% de l'afiliació dels grans sindicats i en el parlament europeu el superen molt tímidament. En salut, moren menys que els homes a qualsevol edat, es fan menys trasplantaments i quan s'hospitalitzen estan menys dies a l'hospital (*El País*, 8-3-98, p. 14-15).³

Per Comunitats Autònomes la distribució també és irregular, i així si prenem com a exemple les alcaldesses, podem observar que des de 1993 fins l'actualitat hi ha hagut un increment generalitzat en totes les comunitats a excepció de Galícia i Múrcia, i un estancament a Cantàbria. El País Valencià que va

2. Tanmateix, sembla que la tendència ha canviat durant els últims anys, ja que com informava el diari *La Razón* 17-V-2000 p. 9 "Fuentes oficiales señalaron a este periódico que en esta ocasión el ministerio no había incluido a la mujer como elemento gráfico central del Día de las FAS, curiosamente, porque la utilización de esta imagen para captar tropa profesional provocó una gran demanda femenina de plazas (...) En 1999, uno de cada cuatro solicitantes para ingresar en el Ejército profesional era mujer".

3. L'article que aporta les dades i informacions que hem relacionat, ha estat elaborat per Francisco Mercado I. de la Fuente, a partir de les dades dels ministeris de Treball, Sanitat, Defensa, Interior, Justícia i Poder Judicial, Institut de la Dona, Institut Nacional d'Estadística, Centre d'Investigacions Sociològiques i la ONU, segons s'afirma al mateix article.

Quadre 1

Exemplificació d'actituds masclistes en els àmbits castrens. Font: *El País*, 20-8-95.

iniciar el període amb una taxa de les més inferiors (de 0,6% ha passat a 11,8%), s'ha situat entre els primers esglaons junt a Castella la Manxa (13,1%), Navarra (11,8%) i el País Basc (11,6%). I així podríem estar durant unes quantes pàgines més, però no és el cas, ja que pensem que està ben demostrat que actualment no existeix eixa igualtat, encara que no dubtem que en molts casos s'avança i en la majoria de les situacions, la tendència és a l'equilibri. No obstant això, aquesta evolució és molt més lenta del que sembla per la imatge d'igualtat que s'està donant i en alguns casos amb retrocessos o a costa de que la dona assumisca dos rols amb un esforç molt superior al del seu company. De fet, a sovint es presenten les oportunitats laborals sense cap discriminació frontal, però sí de forma subliminal. És el cas de la maternitat que, almenys fins al naixement, recau fonamentalment sobre la dona i per a la qual caldria dissenyar mesures de compensació positiva. En altres casos, són la realització de viatges, la superació de proves físiques, la tradició o l'animadversió i rebuig de certs col·lectius, els que entrebanquen considerablement l'equilibri entre sexes.

I ara bé, què succeeix al món de la cultura? Podem constatar una situació semblant a partir d'una sèrie de detalls: tan sols hi ha una pintora que té un quadre penjat al Museu del Prado, cap Oscar a la direcció d'una pel·lícula, una

de discriminacions que han estat analitzades pel *Instituto de la Mujer* i editades al llibre *Lo femenino y lo masculino en el Diccionario de la lengua de la Real Academia Española* (DD.AA.,1998).⁴

3.2 Situació acadèmica

Què passa a la Universitat? És més progressista en aquest camp que la societat? Passa això en el camp de les revistes geogràfiques que editen els diferents departaments de les universitats valencianes? Aquestes són les preguntes que anem a intentar respondre i justificar a través d'anàlisis estadístiques i bibliomètriques, amb la incorporació d'opinions explicatives de reconeguts especialistes. No obstant això, des d'un visió global del sistema educatiu, cal destacar que prop del 57% del professorat del País Valencià són dones, distribuïdes de forma molt desigual en els diferents nivells segons l'Informe *Las mujeres valencianas ante el siglo XXI*, elaborat per la Generalitat Valenciana. Així, en Educació Infantil la seua presència és d'un 96% front al 4% masculí, mentre en primària el seu percentatge es situa en el 64% i en secundària i COU la distribució s'equilibra al voltant del 50% de cada sexe (vegeu quadre 3).

A la Universitat espanyola, segons informen les professores García de Cortázar y García de León, en un recent informe del *Centro de Investigaciones Sociológicas* "encara que la Universitat apareix com el paradigma de la igualtat on teòricament no hi ha prejudicis, alguna cosa no funciona, i es reproduïx l'esquema masculí que persisteix a la nostra societat" (CIS, 1997). A més a més, el ritme d'incorporació de les dones a llocs universitaris de responsabilitat és molt més lent que l'ingrés i l'èxit d'aquestes en els estudis (vegeu quadre 4). Igualment, la distribució per carreres universitàries és considerablement desproporcionada per sexes, amb una concentració femenina a humanitats i ciències socials (vegeu quadre 5), mentre les de ciències pures i enginyeries la seua proporció és molt baixa. Tanmateix, aquesta realitat no és uniforme al llarg de la geografia de l'Estat espanyol, i les universitats de recent creació com la Roviri i Virgili de Tarragona, la Jaume I de Castelló o les d'Almeria, la Rioja i Huelva, així com els grans centres universitaris de Madrid i Barcelona, tenen una major proporció de catedràtics.

La situació de desequilibri és igualment constatable en les universitats valencianes, amb una mitjana del 67% de professors front al 33% de professores. Com a norma general, observem una majoria del sexe femení en l'alumnat de les universitats valencianes (vegeu quadre 5), a excepció de la Politècnica i la Miguel Hernández d'Elx. La primera d'aquestes institucions confirma la tendèn-

4. L'*Instituto de la Mujer* encarregà l'estudi a les professores Ana Vargas, Eulàlia Lledó, Mercedes Bengoechea, Mercedes Mediavilla, Isabel Rubio, Aurora Marco i Carmen Alario agrupades amb el nom de NOMBRA (sigles corresponents a *No Omitidas Mujeres Busca Representaciones Adecuadas*) i que basaren el seu anàlisi en el *Diccionario de la Real Academia Española* en la seua edició de 1992.

Quadre 3

EL MUNDO, MARTES 31 DE MARZO DE 2000
SOCIEDAD/VALENCIA

Campus

Más maestras que catedráticas

Un estudio evidencia la discriminación de la mujer en la enseñanza

C J.C. Valenciana
cerca del 57% del profesorado en la Comunidad Valenciana son mujeres y, aunque la presencia de éstas es muy superior a la de los hombres en los niveles inferiores (Infantil y Primaria), la proporción se invierte conforme se asciende en la jerarquía académica. Así lo asegura un informe sobre las mujeres valencianas ante el siglo XXI, elaborado por la Generalitat, que indica que en el año 1998 sólo el 14% de las catedráticas de la Universidad de Valencia eran mujeres, frente a un 86% de hombres.

En el curso 1983-84 las maestras eran mayoría en los niveles de Infantil y Primaria, pero 15 años después su participación se ha ampliado en los niveles medios y superiores, aunque en proporción decreciente conforme se asciende en la estructura. Así, las mujeres tienen una menor presencia en los puestos más importantes.

Viva a menos
Este dato agudiza a la existencia de una correlación entre feminización y pérdida de prestigio social de la profesión docente. En Educación Infantil, la presencia de maestras y educadoras es actualmente del 96% frente al 4% de hombres, y en Primaria la relación es del 64% femenino frente al 36% masculino. En BUP y COU se da una distribución equilibrada entre el profesorado, el 50% de cada sexo.

Sin embargo, la presen-

cia de profesores hombres es superior a la de mujeres en Formación Profesional (FP) y en las universidades, con porcentajes del 56 y 67%, respectivamente, en el caso de los hombres, frente al 44 y 33% de las mujeres.

Estos resultados, según señala el informe que recoge Europa Press, suponen que a medida que se asciende en la categoría profesional académica la proporción de mujeres se reduce y las diferencias más acusadas se manifiestan dentro del profesorado universitario.

La presencia de mujeres en el profesorado universitario no guarda correspon-

dencia con el aumento del número de alumnas. Así, a pesar de que la mujer se ha incorporado a la vida académica universitaria y supera al hombre, esta proporción se invierte al referirse al profesorado y se incrementa a favor del hombre conforme se asciende en la jerarquía académica.

Poor en la UPV
El informe pone como ejemplos las universidades Jaume I de Castellón, la de Valencia y la Universidad Politécnica. En el campus castellonense los hombres representan algo más del 68% del profesorado y su

presencia se incrementa hasta el 74% cuando el área de enseñanza es la tecnología o las ciencias experimentales.

En la Universidad de Valencia, la presencia femenina en el profesorado es del 35%, aunque en el cuerpo de catedráticas las mujeres sólo representan el 14%, frente al 60% de profesores y el 86% de catedráticos del área masculina. La proporción de mujeres en la Universidad Politécnica de Valencia es la más baja del conjunto de universidades valencianas, ya que no llega al 21% de los docentes de este centro.

Una profesora impartiendo clase en un centro de Educación Infantil.

Síntesi de la distribució per gèneres en l'educació valenciana. *Font:* El Mundo, 21-3-2000.

cia minoritària de les dones cap a les carreres tècniques i enginyeries, i la segona pot ser conseqüència d'una menor possibilitat de mobilitat i capacitat de reacció front a una nova oferta per estar més lligades a responsabilitats que els homes.

Quadre 4

Proporció del professorat universitari espanyol per sexes

	Homes	%	Dones	%	Total
Professorat	50.000	71,4	20000	28,6	70000
Càtedres	5785	91,2	555	8,8	6340
Rectorats	46	97,9	1	2,1	47

Font: Realitzat a partir de la informació continguda al CIS en la llista "Profesorado universitario por área de conocimiento", Consejo de Universidades.

Respecte a la distribució entre Personal Docent Investigador, Claustres, Juntes de Govern i Consells Socials, la correlació de gèneres és clarament negativa cap al gènere femení conforme ascendim en l'escala universitària (vegeu quadre 6). Per tant, la situació està totalment desequilibrada a favor del gènere masculí,

Quadre 5

Exemplificació visual del predomini femení en una carrera de lletres a la universitat valenciana. Font: *El País*, 22-11-1999.

ja que representen el major percentatge en aquells càrrecs més valorats socialment i amb majors retribucions, mentre el gènere femení abunda en proporció inversa a les variables esmentades.

Així mateix és constatable aquest desequilibri si tenim en compte les dades sobre lectura de tesis doctorals i especialment en la seua direcció. Prenem com a exemple la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Complutense de Madrid, on s'havien de llegir obligatòriament totes les tesis doctorals relatives a Geografia i Història i produïdes a l'Estat espanyol fins la dècada dels anys 60. Com a curiositat tenim que la primera persona inscrita ho fa en 1939 i és una dona: Mª Consolación Sanz Pastor amb "*La obra política y literaria de Catón el Censor*" dirigida pel Dr. Eloy Bullón Fernández. Tanmateix, no hi haurà una altra fins a 1950 on comencen a aparèixer de forma tímida i en menor proporció a la presència masculina. Però és en la direcció de les tesis, on es veu clarament aquesta desproporció, ja que no hi ha cap que siga dirigida per una dona, possible conseqüència tant de la tradició de l'època, com de la concentració de les direccions de tesis en poques mans fins començada la dècada dels vuitanta,⁵ així com de la suposada desproporció de gèneres entre els doctors.

5. De les 110 tesis llegides entre 1939 i 1980, 92 d'elles foren dirigides pels Doctors Amado de Melón, Manuel de Terán i José Manuel Casas Torres.

Quadre 6

Presència de les dones a les universitats valencianes

	Alacant		Jaume I		M. Hernández		Politécnica		València	
	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%
Alumnat	16140	54	7031	56	3292	47	11529	33	34770	64
Personal Docent										
Investigador	471	30	285	36	-	29	432	22	1092	35
Juntes de Govern	8	16	16	35	1	6	10	12	10	19
Claustres	68	27	46	35			165	24	135	36
Consells Socials			3	19			5	31	4	25

Font: Juan M. Játiva i E. Moltó. *El País* 22-XI-99, p. III.

Però si aquesta era la situació anterior en la capital de l'Estat, al nostre país no ha variat excessivament el panorama. Així, la primera tesi llegida a la Universitat de València per una dona fou en 1972 a càrrec de la Dra. Mª Julia Valero Palmero sobre "La pesca en la costa de Murcia" dirigida pel Dr. Rosselló amb una diferència de catorze anys sobre el primer doctor masculí. Respecte a la direcció d'aquests treballs d'investigació, no serà fins a 1990 quan la Dra. Teixidor⁶ es farà càrrec per primera vegada en la història de la Geografia universitària valenciana de la presidència d'un Tribunal, corroborant una vegada més la discriminació existent malgrat comptar amb un departament distribuït pràcticament al 50% entre professors i professores. I en general, la majoria de les dones abandonen la seua vida acadèmica abans d'aconseguir un càrrec (Comissió Europea, 2001).

4. Anàlisi de les revistes geogràfiques universitàries del País Valencià

En el present article, el nostre objectiu és posar de manifest l'evolució del gènere de l'autoria a les revistes dels tres departaments de geografia de les universitats valencianes: *Millars. Espai i Història*, editada per la Universitat Jaume I de Castelló, *Investigaciones Geográficas* de la Universitat d'Alacant i *Cuadernos de Geografía* de la Universitat de València. Entenem que aquestes tres publicacions són d'alguna manera la imatge dels respectius departaments, tot i no representar al conjunt dels geògrafs universitaris.

6. La Dra. Teixidor ha estat la primera dona a presidir un Tribunal de Doctorat a la Universitat de València, en la tesi doctoral presentada pel professor Josep Vicent Boira titulada "La percepció del espacio en una gran ciudad: Valencia y su imagen mental", llegida el 15 de febrer de 1990. Les Universitats d'Alacant i Castelló no han tingut cap president de Tribunal de Doctorat del sexe femení almenys fins a 1993.

A l'hora de realitzar aquesta anàlisi i anar a ressenyar el gènere dels autors, s'observa que un gran percentatge signa l'article amb la inicial del seu nom, com a conseqüència de la moda angloamericana i de la desídia dels editors espanyols, com afirma Sánchez Nistal (1995, p. 567). No obstant això, val a dir que durant els últims anys, les tres revistes han tingut una gran cura en aquest sentit, i o bé a l'índex o a l'encapçalament de l'article apareix el nom, encara que no els dos cognoms. Per a l'estudi dels anys anteriors, ha estat la col·laboració de nombrosos professors i antics membres dels consells de redacció de les revistes, els qui han ajudat en desxifrar el significat de les inicials, o almenys el seu gènere.

4.1 *Millars. Espai i Història* (1974-1998)⁷

Actualment, la revista *Millars*, està editada per la Universitat Jaume I de Castelló i dedicada a temes de geografia, història i art, amb un considerable espai centrat en un tema monogràfic per número. L'anàlisi que hem realitzat abraça fins a 1998 amb un total de 21 números que contenen quasi les 3.500⁸ pàgines d'investigacions i estudis. Iniciada en 1974 pel Col·legi Universitari de Castelló i subvencionada per la Diputació Provincial, anà especialitzant el seu contingut miscel·lànic cap als temes relacionats amb la Història, Geografia i Art.

D'un total de 188 articles de la revista, únicament 28 estan redactats per dones (14 %) front als 131 per autors masculins (70 %) i 30 per grups (16 %), la majoria dels quals estan constituïts per homes com veurem en l'apartat corresponent reforçant la tendència majoritària (vegeu quadre 7). Actualment (2000) director i secretari són professors, mentre que de les dèsset persones del Consell de Redacció hi ha quatre doctors i el Consell Assessor està integrat per sis homes i dues dones. Aquestes xifres tot i ser extremades, poden resultar fins a cert punt comprensibles per l'evolució de la ciència espanyola i/o la situació discriminada del sexe femení, representant uns percentatges considerats com a "normals" segons diversos estudis, i fins i tot força positius en comparació amb revistes anàlogues.

Quadre 7
Evolució del articles de *Millars* segons el gènere dels autors

Gènere	1974-80		1981-91		1992-98		Total	
Homes	49	74,2	36	76,6	46	67,6	131	69,7
Dones	6	9,1	11	23,4	11	16,2	28	14,9
Grups	11	16,7	7	14,9	11	16,2	29	15,4
TOTAL	66	100,0	47	100,0	68	100,0	188	100,0

7. Aquesta publicació està editada pel Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I de Castelló.

8. Exactament són 3.426 pàgines molt diversament repartides durant els seus períodes.

Però també hem volgut analitzar l'evolució del gènere al llarg de la trajectòria de la revista, així com la predilecció per certs camps epistemològics. En el primer cas, com podem observar al quadre núm. 4, hi hagué un fort avanç de les dones durant la dècada dels vuitanta, passant del 9,1% al 23,4%; però aquesta tendència ha baixat en l'actualitat fins al 16,2%. En l'àmbit de les disciplines hem observat una concentració d'articles signats per homes en el bloc de diversos (Filosofia, Química, Física...), en Geografia i en Art. En el primer cas, entenem que és producte de l'època (1974-80) on de 31 articles individuals, tan sols un el confecciona una dona; mentre que en Geografia i Art l'explicació radica possiblement en la composició dels departaments, de forma que dels 55 articles (30 de geografia + 25 d'art) únicament dos estan escrits per autores, una per cada disciplina. En el cas de la Història, la proporció canvia i els 73 articles es reparteixen entre 48 autors masculins i 24 femenins. Diacrònicament no hem trobat canvis substancials respecte al gènere en els diferents camps epistemològics estudiats (vegeu quadre 8).

Quadre 8
Distribució dels articles de *Millars* segons el camp epistemològic i el gènere dels autors

Gènere	Diversos		Història		Geografia		Art		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Homes	30	73,2	48	60,8	29	69,0	24	92,3	131	69,7
Dones	1	2,4	24	30,4	1	2,4	1	3,8	28	14,9
Grups	10	24,4	7	8,9	12	28,6	1	3,8	29	15,4
TOTAL	41	100,0	79	100,0	42	100,0	26	100,0	188	100,0

Analitzada la coautoría en relació amb el gènere dels autors, es torna a reforçar la tendència majoritàriament masculina que vàiem als paràgrafs anteriors. Així, d'un total de 30 grups tan sols dos està conformat per una parella de dones front a 15 masculins, i els 13 restants són grups mixtos. Al llarg de l'evolució de la revista s'observa un increment en els articles referits a Geografia, Història i Art, de forma que s'ha passat d'1 escrit realitzat per una parella d'autors durant la primera etapa (1974-80), referit a Art, a 7 durant la segona (1981-91) i a 12 en l'actual (1992-98). Allò que no és perceptible són els increments per gènere a causa de la reduïda mostra de què disposem, de forma que els resultats que hem obtingut no són significatius. És interessant aquesta tímida tendència observada, ja que com diu el professor Villagrà Rubio (1996; 1998) els treballs produïts per diversos autors tenen un major impacte que els d'un sol autor (...) i de fet, aquest impacte i el creixement quantitatiu dels treballs coautorats són paradigmes ja acceptats en quasi tots els camps científics, excepte tal vegada en Humanitats. Igualment el professor Ferreiro Aláez (1993) els valora afirmant que existeix certa tendència a considerar-los "millors" (d'una major qua-

litat científica) per a la seua publicació en revistes, i inclús altres investigadors defensen que el predomini dels articles individuals perjudica als estudis a l'aportar molt poca informació original i repetició freqüent d'idees molt conegudes. No obstant, aquests resultats en la revista *Millars* són molt similars a la majoria de publicacions relacionades amb les Humanitats i molt per baix d'altres camps de les ciències, com a Medicina (Sánchez Nistal, 1995).

4.2 *Investigaciones Geográficas* (1983-1998)⁹

Aquesta revista està publicada per l'Institut Universitari de Geografia de la Universitat d'Alacant, i fins a 1998 havia editat un total de 21 números dedicats íntegrament a la geografia, amb algun escrit inicial d'Història. Té el seu origen en 1983 i es caracteritza per una gran estabilitat en la seua edició que actualment és semestral. En total, les seues pàgines en sumen més de 4.000 amb una gran diversitat de temes i tendències geogràfiques.

En l'actualitat (2001), director, secretari són professors, mentre el Comitè de Redacció està integrat per vuit homes i una dona, i el Consell Assessor per set docents masculins i un femení. Respecte als seus col·laboradors, com podem observar al quadre 9, la presència femenina en aquesta publicació es redueix en el total de l'autoria a un escàs 15.5% front al 77.3% d'autors masculins i un anecdòtic 7.1% de parelles o grups mixts. Però la situació és més greu quan comparem la seua evolució al llarg dels setze anys de la publicació, ja que veiem que la presència d'autors masculins s'ha anat consolidant de forma aclaparadora i molt especialment en la seua vessant de parella i grup (vegeu quadre 10). Pel contrari la presència femenina, malgrat la teòrica progressió en l'aspecte coeducatiu, és molt reduïda. Igualment, en un recent estudi del Centro de Investigaciones Sociológicas¹⁰ es revela que el ritme d'incorporació de les dones a llocs universitaris de responsabilitat és molt més lent que el d'ingrés als estudis.

Si analitzem la situació segons la coautoria, observem el mateix panorama. A nivell individual els homes es mantenen en un percentatge superior a la meitat, mentre que les parelles i els grups d'autors masculins van incrementant-se. Pel contrari, les autores disminueixen els seus escrits de forma individual i únicament hi ha un grup de dones que escriu un article. Els grups mixtos tenen una presència simbòlica que quasi es redueix a la meitat en parelles i augmenta lleugerament en els grups.

9. Revista publicada per l'Institut Universitari de Geografia de la Universitat d'Alacant.

10. Dels 6.340 catedràtics de facultat i escola universitàries existents, 555 són dones (9.6%), i entre els 47 rectors, tan sols hi ha una única dona, Rosario Valpuesta, rectora de la Universitat Pablo de Olavide de Sevilla. Les característiques i extensió de l'article ens impossibiliten un major estudi en profunditat, però sí que volem constatar un fet que novament contradiu la imatge general d'un gran avanç entre la igualtat de sexes i l'esforç que a ben segur s'està realitzant en indrets com la Universitat d'Alacant i el món universitari valencià en general. Centre de Investigacions Sociológicas (1977). *Mujeres en minoría, una investigación sociológica sobre las catedráticas de Universidad en España*, Madrid, CIS.

Quadre 9
Coautoría d'articles segons el gènere dels seus autors,
a *Investigaciones Geográficas*

Grups d'autors	Homes		Dones		Mixtes	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
Un	137	57,6	35	14,7		
Dos	35	14,7	1	0,4	11	4,6
Tres	10	4,2	1	0,4	6	2,5
Quatre	1	0,4	0	0,0	0	0,0
Cinc	1	0,4	0	0,0	0	0,0
TOTAL	184	77,3	37	15,5	17	7,1

Quadre 10
Evolució dels autors segons el gènere, a *Investigaciones Geográficas*

Autors		1983-87		1988-92		1993-98		TOTAL	
		Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
Homes	Individual	30	56,6	42	60,0	65	56,5	137	57,6
	Parella	7	13,2	7	10,0	21	18,3	35	14,7
	Grup	0	0,0	4	5,7	8	7,0	12	5,0
	Total	37	69,8	53	75,7	94	81,7	184	77,3
Dones	Individual	10	18,9	13	18,6	12	10,4	35	14,7
	Parella	1	1,9	0	0,0	0	0,0	1	0,4
	Grup	0	0,0	0	0,0	1	0,9	1	0,4
	Total	11	20,8	13	18,6	13	11,3	37	15,5
Mixt	Parella	4	7,5	3	4,3	5	4,3	12	5,0
	Grup	1	1,9	1	1,4	3	2,6	5	2,1
	Total	5	9,4	4	5,7	8	7,0	17	7,1
	TOTAL	53	22,3	70	29,4	115	48,3	238	100,0

4.3 Cuadernos de Geografía (1964-1998)

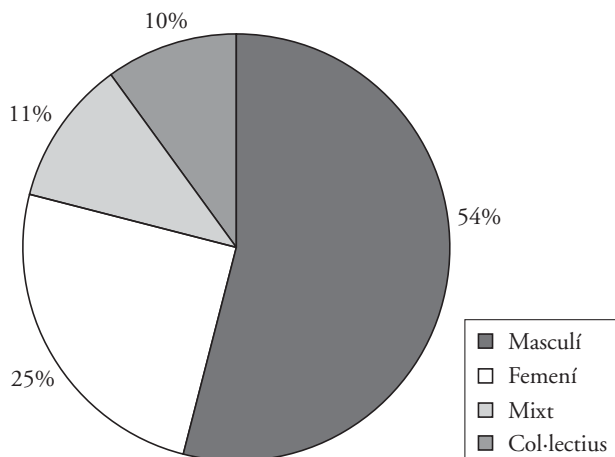
Aquesta revista degana fou iniciada pel professor Antonio López Gómez en 1964 al si del departament de Geografia de la Universitat de València. Una revista que va nàixer per a “donar a conèixer i potenciar els articles de Geografia que es feien a *Saitabi*, publicació editada per la Facultat de Filosofia i Lletres” (Ramiro, 1998, p. 1697). Amb una periodicitat anual en un principi, actualment és semestral amb l'objectiu d'alternar amb un monogràfic com indica la professora Conxa Domingo secretària de la revista durant molt de temps (Ramiro, 1998, p. 1670).

Des dels seus inicis fins a 1998, s'han confeccionat un total de 455 articles distribuïts en 64 números i amb més de 8.000 fulls d'investigació. De tots els originals, el 54% correspon a professors i un 25% a professores, mentre la resta es divideix entre un 10% a grups mixtos i un altra xifra similar a col·lectius genèrics on es suposa que hi ha docents dels dos gèneres (vegeu quadre 11). Actualment (2001) el Consell Assessor el formen dotze persones, de les quals únicament hi ha una dona, mentre el Consell de Redacció està format per tres persones de sexe masculí i dues de sexe femení, i de la Secretaria de Redacció s'encarrega una professora.

Quadre 11
Articles de *Cuadernos de Geografía* segons el gènere dels seus autors. Dades numèriques

	Autoria	Absolut	%
Masculí	Individual	217	47,7
	Grup	33	7,3
	Total	250	54,9
Femení	Individual	98	21,5
	Grup	6	1,3
	Total	104	22,9
Mixtos		49	10,8
Col·lectius		44	9,7
TOTAL		455	100,0

Quadre 12

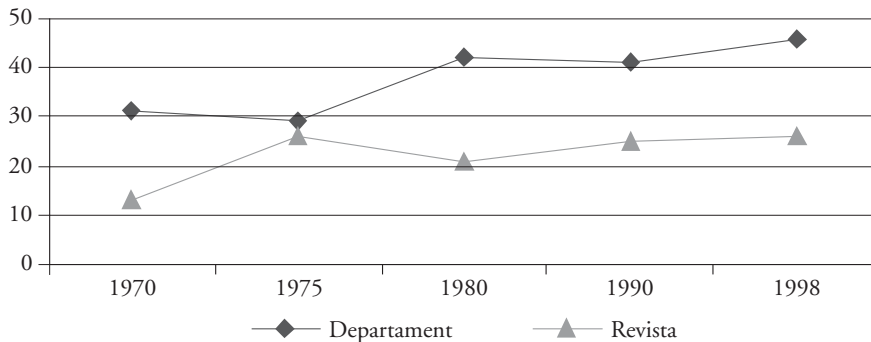

Gràfica sobre els articles de *Cuadernos de Geografía* segons el gènere dels seus autors.

Però evidentment l'evolució cronològica dels gèneres no és uniforme. Com podem observar als quadres 13 i 14, el gènere masculí era pràcticament hegemònic fins la dècada dels setanta en què començà a disminuir la seua presència a menys de la meitat durant els vuitanta. A partir d'ací s'ha mantingut pràcticament estable o fins i tot ha augmentat lleugerament en els últims anys. Tanmateix, aquesta disminució percentual no sempre ha anat a favor de les dones, que incrementaren el seu percentatge fins 1985, sinó que ha tornat a disminuir des d'eixe any fins als nostres dies.

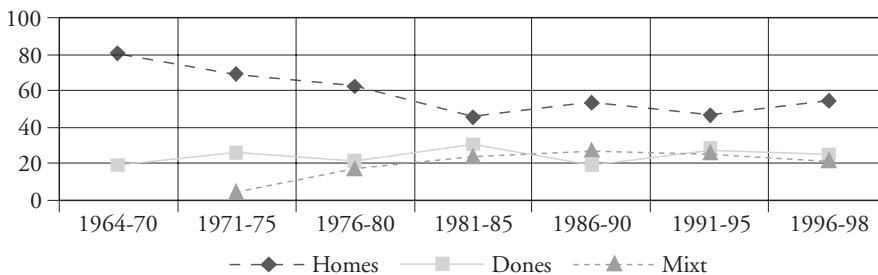
De fet, si comparem la presència de les dones al Departament de Geografia de la Universitat de València amb la seua activitat com a autores a la revista *Cuadernos de Geografía* que edita el mateix departament, podem comprovar al quadre 15, que hi ha una desproporció percentual entre els dos grups. Així, en 1970 el 31% del professorat eren dones i tan sols hi havia un 13% d'articles escrits per autores durant el període 1964-70. Únicament durant el següent tram cronològic hi ha una aproximació, doncs en 1975 hi ha un 29% de docents de gènere femení front a un 26% d'escrits a la revista. A partir de 1980 es torna

Quadre 13

Gràfica sobre l'evolució de la presència de professores al Departament de Geografia i a la seues revistes.

Quadre 14

Gràfica sobre l'evolució cronològica dels gèneres dels autors, a *Cuadernos de Geografía*.

a invertir la relació i així tenim en 1980 un 42% de presència femenina al departament mentre a la publicació és la meitat, i àdhuc en 1990 i 1998 continua la mateixa tendència: 41% a 25% i 46% a 26% respectivament, de forma que fins i tot ha augmentat la desproporció.

Quadre 15
Percentatges sobre l'evolució cronològica dels gènere dels autors,
a *Cuadernos de Geografía*

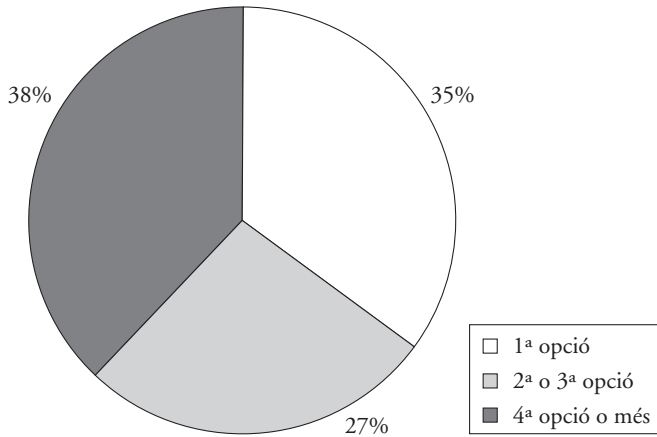
Gènere	1964-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	1996-98
Homes	81,0	69,1	62,1	45,8	53,8	46,2	54,1
Dones	19,0	26,2	21,2	30,6	19,2	27,5	24,7
Mixt		4,7	16,7	23,6	27	26,3	21,2
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

5. Conclusions

Analitzada la qüestió del gènere de forma sintètica en l'àmbit social i cultural, així com la relació entre sexes al si de les tres revistes universitàries de geografia del País Valencià, anem a veure els seus aspectes comuns en relació a la temàtica que ens ocupa:

Conclusió de tot el panorama anterior en la seua vessant científica i social, és la síntesi que ens ofereix el professor Álvaro Page (1996) quan afirma, referint-se a l'Estat espanyol, que “encara existeixen grans desigualtats, en la distribució dels temps, entre homes i dones, però s'aprecia cert moviment cap a l'equiparació”, en el qual les dones han posat la major part de l'esforç. De fet a l'*Eurobarómetro* (núm. 34, desembre de 1991), els homes de l'Estat espanyol eren capdavanters en la no participació domèstica: el 76.6%, segons ells mateixos, i el 79.8%, segons les seues parelles femenines. Això provocava que una dona sense “ocupació” treballava a casa entre 6.9 i 11.9 hores, i quan realitzava activitats fora de casa dedicava unes 6.1 hores durant els set dies a la setmana (CIS, 1985). I en un treball més recent, el 48% de les dones ocupades realitzava durant tots els dies de la setmana i de l'any, una mitjana de més de tres hores front al 5.5% dels homes (Álvaro Page, 1996). La conseqüència principal és que la dona suporta una doble jornada que implica per una costat l'externalització de moltes funcions (servei domèstic, menjars preparats, activitats extraescolars...); i per un altre costat una discriminació subliminal de la seua persona i les seues possibilitats físiques, psíquiques i intel·lectuals, també a la Universitat. Però anem per parts.

En primer lloc cal destacar que ens trobem analitzant una carrera tradicionalment femenina, però que durant els últims anys ha incrementat la

Quadre 16

Gràfica sobre l'ordre d'elecció de la Geografia entre els estudiants de primer i segon curs de carrera. Font: Pitarch, Mª Dolores (1995), "El nuevo Plan de Estudios en Geografía", a *Cuadernos de Geografía*, núm. 57, València, Departament de Geografia de la Universitat, p. 192.

presència de barons. Les causes caldria buscar-les en una investigació més profunda, però a ben segur que han influït l'aparició de noves especialitats i la nota d'accés que requereixen. Això ha provocat que les alumnes, generalment més estudioses que els seus companys, s'orienten en major mesura cap a carreres amb un futur millor. No es aquest el cas de la Geografia, que com indica la professora Pitarch (1995) cada vegada la trien menys els estudiants com a primera opció. Segons les seues dades, tan sols un 34,6% ho feien de manera principal, mentre un 26,7% la seleccionava en segona o tercera opció i un 38,4% la deixava en quarta o més elecció (vegeu quadre 16). No obstant això, sembla que durant els últims anys està canviant el panorama, si bé fins al moment no hi ha dades suficients com per a poder traure conclusions d'aquest canvi evolutiu.

Un altre aspecte que cal tenir en compte és la distribució per sexes en cada departament, ja que la seua composició i dinàmica podria provocar canvis notables en l'evolució dels articles de les revistes. Tanmateix, hem pres com a exemplificació els docents del departament de Geografia de la Universitat de València i hem corroborat un nivell molt alt d'estabilitat, especialment a partir de 1988 (vegeu quadre 17), de forma que podem assegurar que no és aquesta la causa.¹¹

11. Segons el Servei d'Informàtica de la Universitat de València, únicament estan informatitzades les dades de 1988 fins l'actualitat. Ni a la secretaria del departament de Geografia, ni a la facultat de Geografia i Història, ni a l'Arxiu de la Universitat de València es té informació estadística del professorat que formava el departament en anys anteriors segons els seus responsables.

Si comparem els quadres de les tres revistes, podem observar en primer lloc que la presència d'escrits de professores a les revistes dels departaments és inferior als homes. Aquesta diferència augmenta si la comparem amb la proporció de gèneres en l'exemplificació que hem realitzat sobre els docents que integren el Departament de Geografia de la Universitat de València durant l'última dècada, malgrat el seu avanç des dels anys 60. Més notori encara són els grups de professors que escriuen articles, i que en el cas de la Geografia és molt reduït. En aquest àmbit, les dones pràcticament estan absents, ja que el treball en equip requereix un major nombre de hores que les docents no hi poden dedicar. Deixant de costat les diferències que hi ha entre les tres revistes (quadre 18) es poden corroborar uns resultats molt marcats per la cronologia i on es comprova una considerable desproporció entre gèneres.

La desproporció de gèneres a favor del sexe masculí, s'incrementa en l'escala d'especialització docent geogràfica. En el sector d'alumnes, hi ha majoria femenina, en el professorat disminueix aquest percentatge, i encara molt més quan ens referim a les càtedres de geografia, caps de departament, deganats de facultat o presidències de tribunal de Tesis doctorals. A les revistes universitàries de Geografia que hi ha al País Valencià, la presència de dones en l'autoria dels seus articles, és molt inferior a la seua representativitat numèrica de les professores al si dels departaments de geografia.

Quadre 17
Evolució del Departament de Geografia de la Universitat de València
per curs acadèmic i gènere del professorat

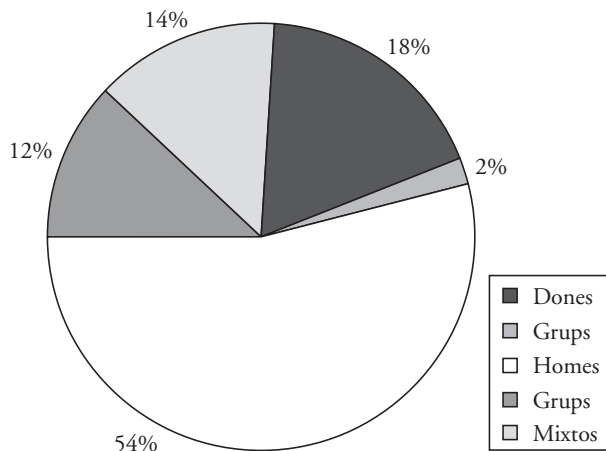
Any	Dones		Homes		Total
	Absolut	%	Absolut	%	Absolut
1988	12	42,9	16	57,1	28
1989	8	44,4	10	55,6	18
1990	14	41,2	20	58,8	34
1991	14	37,8	23	62,2	37
1992	15	44,1	19	55,9	34
1993	15	44,1	19	55,9	34
1994	14	45,2	17	54,8	31
1995	14	43,8	18	56,3	32
1996	16	45,7	19	54,3	35
1997	15	45,5	18	54,5	33
1998	16	45,7	19	54,3	35
1999	14	41,2	20	58,8	34
2000	13	43,3	17	56,7	30
TOTAL	14	43,5	18	56,5	32

Tots els percentatges ens indiquen una major participació de la dona però molt menor del que podria semblar en un ambient caracteritzat per la “voluntat” en la igualtat dels sexes com és l'àmbit universitari. A més a més caldria investigar en quines condicions es confeccionen els originals que realitzen les professores front a les que hi tenen els docents, un treball que a ben segur des de la Geografia de la Percepció i del Comportament podria aportar moltes sorpreses.

Quadre 18
Distribució del gènere dels autors a les revistes de Geografia per departaments universitaris

Gènere	<i>Cuadernos de Geografía</i>		<i>Investigaciones Geográficas</i>		<i>Millars. Espai i Història</i>	
	Nombre	%	Nombre	%	Nombre	%
Dones	98	21,5	35	14,7	24	12,8
Grups	14	3,1	2	0,8	5	2,7
Homes	210	46,2	138	58,0	131	69,7
Grups	40	8,8	47	19,7	15	8,0
Mixtos	93	20,4	16	6,7	13	6,9
TOTAL	455	100,0	238	100,0	188	100,0

Quadre 19

Gràfica sobre la distribució del gènere dels autors a les revistes de Geografia dels departaments universitaris.

Quadre 20

EL PAÍS, viernes 2 de julio de 2004 SOCIEDAD / 35

Encuesta de empleo del tiempo 2002-2003

■ DISTRIBUCIÓN DE ACTIVIDADES EN UN DÍA PROMEDIO

Cifras en horas y minutos

ACTIVIDADES	VARONES	MUJERES	RESULTADOS DEFINITIVOS
Cuidados personales	1h 24m	1h 21m	1h 22m
Trabajo	3h 37m	1h 44m	2h 39m
Estudios	0h 42m	0h 43m	0h 43m
Hogar y familia	1h 30m	4h 24m	2h 59m
Trabajo voluntario y reuniones	0h 11m	0h 16m	0h 13m
Vida social y diversión	1h 32m	1h 27m	1h 29m
Deportes y actividades al aire libre	0h 56m	0h 39m	0h 48m
Aliciones y juegos	0h 27m	0h 12m	0h 20m
Medios de comunicación	2h 25m	2h 08m	2h 16m
Trayectos y tiempo no especificado	1h 15m	1h 05m	1h 10m

■ DISTRIBUCIÓN POR GRUPOS DE EDAD

■ Cuidados personales □ Hogar y familia ■ Trabajo y estudios ■ Voluntariado y reuniones ■ Trayectos y tiempo no especificado

MENOS DE 25 AÑOS

DE 25 A 44 AÑOS

DE 45 A 64 AÑOS

65 Y MÁS AÑOS

EL PAÍS

Las mujeres dedican al hogar el triple de horas que los hombres

El 91% de los españoles ve la televisión casi tres horas diarias

BEATRIZ LUCAS CABORNERO, Madrid
 Las mujeres españolas destinan una media de 4 horas y 24 minutos del día a tareas del hogar y el cuidado de la familia, tres más que los hombres (1 hora 30), según la Encuesta de Empleo del Tiempo

El cuidado de niños y ancianos, cocinar, limpiar la casa, hacer la compra, la colada y planchar la ropa son las tareas en las que las mujeres españolas emplean la mayor parte de sus días (exceptuando el sueño y las comidas). 4 horas y 24 minutos, según la Encuesta de Empleo del Tiempo del INE. Los hombres dedican a estas labores tres horas menos y su principal ocupación es el trabajo, al que los varones españoles destinan una media de 3 horas 37 minutos, dos más que las mujeres. Algunas de las tareas domésticas son casi desconocidas para la mayoría de los hombres encuestados, como la limpieza de la casa de la que se encarga el 15 %, frente al 63% de las mujeres o la

colada y el planchado, tareas que sólo asumen el 3% de los varones. Ellos prefieren dedicarse a la jardinería (un 6% frente al 4% de las mujeres) y el mantenimiento de los coches (3% frente al 1%). En la encuesta también se ha valorado el tiempo medio que los españoles dedican a los medios de comunicación. El 91% ve la televisión una media de casi tres horas diarias. En el caso de los mayores de 65 años la cifra aumenta a tres horas y media, es decir, pasan la mitad de su tiempo libre frente al televisor. Por edades se puede apreciar la evolución en la vida del español medio: los menores de 25 años destinan su tiempo principalmente al estudio (tres horas

diarias); de 25 a 44 años la principal ocupación es el trabajo (cuatro horas) y los mayores de 65 son quienes disponen de más tiempo libre (seis horas y media). También se reflejan diferencias entre las regiones. Los catalanes destacan como quienes más tiempo dedican a trabajar y menos a la vida social y la diversión (1 hora y 13 minutos). El objetivo del estudio, según el INE, es conocer el trabajo no remunerado en los hogares y la distribución de las responsabilidades en las familias para formular políticas adecuadas. En la muestra participaron 46.774 personas mayores de 10 años entre octubre de 2002 y septiembre de 2003.

Temps dedicat per gèneres a les feines de la casa. Font: *El País*, 2-7-2004.

Quadre 21

DOMINGO / 11

La mujer orquesta

Compra y cocina

17 h 30 m semanales a 800 ptas./h= **14.000**

Limpieza ropa y calzado

6 h 18 m semanales a 1.200 ptas./h= **7.560**

Costura

2 h 48 m semanales a 600 ptas./h= **1.680**

Limpieza vivienda

17 h 30 m semanales a 800 ptas./h= **14.000**

Cuidado niños

6 h 18 m horas semanales a 600 ptas./h= **3.780**

TOTAL AL MES = 177.753

Las diferentes tareas que realizan las amas de casa y el tiempo que dedican a cada una de ellas dependen en gran medida del tamaño de su familia. Cuando alguien les reemplaza, no suele cobrar por horas, sino un sueldo global bastante inferior.

Tarifes teòriques que caldria pagar per les diferents feines de la casa.

Per tant, podem resumir que als àmbits universitaris i més concretament en els Departaments de Geografia a través de les revistes que s'editen, les professores continuen sense tindre una correspondència proporcional a la seua presència numèrica. Entenem, que les causes cal lligar-les a la tradició i més concretament a la situació de discriminació que suporten les dones, tant en quant han de compatibilitzar en la majoria de casos el seu treball domèstic amb el treball professional. En aquest sentit, és cert que la dona ha aconseguit introduir-se en parcel·les que abans li corresponien en monopoli al gènere masculí, però aquest no ha fet el mateix en el camp femení. La conseqüència d'aquest desequilibri és que les professores han hagut d'assumir una doble tasca: docent i domèstica, i que en molts casos també comparteixen amb la maternitat. Tot i així, la situació de la dona a les revistes de geografia valencianes tan sols és una cara d'un problema complex que pot tindre múltiples variables i fórmules de debat com el tema de la discriminació positiva ("El tribunal europeo declara ilegal la discriminación positiva de la mujer", *El País* 18-10-95), la redacció d'una llei contra la violència domèstica tan sols de les dones ("Más de 6.300 dones i 700 homes presentaren denúncies per violència domèstica en 2003", *El Mundo* 7-5-2004) o la postura de separar xics i xiques en l'àmbit educatiu per a reforçar la identitat del gènere femení que proposen alguns col·lectius feministes. En qualsevol cas, són polèmiques que no poden amagar les dades d'un gènere que té una concentració de feina front al masculí i amb unes nul·les compensacions econòmiques con il·lustren molt gràficament els quadres 16 i 17.

6. Bibliografia

- ÁLVARO PAGE, Mariano (1996). *Los usos del tiempo como indicadores de la discriminación entre géneros*. Madrid: Instituto de la Mujer del Ministerio de Asuntos Sociales.
- ARLT, Susanne (1999). "Sólo el 17% de los cargos directivos está ocupado por mujeres". *El País*, 12 de maig de 1999, p. 35.
- ARROYO, Carlos (1998). "Expulsadas del diccionario". *El País*, 19 de setembre de 1998, p. 27.
- BARBERA, Ester; LAFUENTE, Mª José; SARRIÓ, Maite (1998). *La Promoción profesional de las mujeres en la Universidad*. València: Promolibro.
- BAYON, Miguel (1995). "Ni la familia moderna ni la planificación logran frenar los embarazos de menores". *El País*, 19 de novembre de 1995, p. 27.
- BLANCO, Cruz (1998). "La cátedra es cosa de hombres". *El País*, 19 d'abril de 1998, p. 30.
- BOWLBY, L. (1989). "Geografía feminista en Gran Bretaña: una década de cambio". *Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 14, p. 15-29.
- CAÑAS, Gabriela (1999). "Las españolas casi han duplicado su presencia en los ayuntamientos". *El País*, 11 d'octubre de 1999, p. 29.

- CEMBRERO, Ignacio (1998). "La ONU acepta la prioridad del hombre sobre la mujer en la sanidad de Afganistán". *El País*, 1 de juliol de 1998, p. 27.
- COMISSIÓ EUROPEA (2001). *Política científica de la Unión Europea. Promover la excelencia mediante la integración de la igualdad entre géneros*. Brussel·les: Comissió Europea de la Unió Europea.
- CRUZ RODRÍGUEZ, Mª A. (2003). "Educación para la igualdad en el ámbito de las Ciencias Sociales". *Iber*, núm. 35.
- DE LA CUADRA, Bonifacio (2004). "La ONU rechaza dos denuncias contra la prioridad masculina en la sucesión nobiliaria". *El País*, 19 de juny de 2004, p. 33.
- DD.AA. (1998). *Lo femenino y lo masculino en el diccionario de la lengua de la Real Academia Española*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- DÍAZ DE TUESTA, M.J. (1996). "Mujeres activas, hombres caseros y niños rebeldes, nueva pauta publicitaria". *El País*, 18 d'agost de 1996, p. 21.
- ESCOLANO, Ester (s.d.). *La presencia y situación de la mujer en el PAS de la Universitat de València*.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, Mariano (2000). "La mitad del cielo y tres cuartos de la tierra. En torno a la feminización de la docencia". *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 289, p. 85-90.
- FERNÁNDEZ VALENCIA, Antonia (2004). "El género como categoría de análisis en la enseñanza de las Ciencias Sociales". A: *Formación de la Ciudadanía: Las TICs y los nuevos problemas*. Alacant: Asociación Universitaria de Profesores de Didáctica de las CC.SS., p. 565-584.
- FERREIRO ALÁEZ, Luis (1993). *Bibliometría: análisis bivariante*. Madrid: Ediciones y Publicaciones Alimentarias S.A.
- GABINET D'ANÀLISI I PLANIFICACIÓ (1996-2003): *Recull de Dades Estadístiques*. [Curs 94-95/Curs 01-02]. Universitat de València.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors (1999). "Gènere, espai i societat: una panoràmica de la geografia internacional a finals dels anys 90". *Cuadernos de Geografía*, núm. 64, p. 295-312.
- GARCIA RAMON, Mª Dolores; NOGUÉ, Joan; ALBET, Abel (1992). *La práctica de la geografía en España*. Barcelona: Oikos-Tau.
- GREGORIO, C.; AGRELA, B. (2002). *Mujeres en un solo mundo. Globalización y multiculturalismo*. Granada: Universidad de Granada.
- JÁTIVA, J.M.; MOLTO, E. (1999). "El sexo de los espacios universitarios". *El País*, 22-XI-99, p. I i III.
- MERCADO, Francisco (1998). "Cifras de mujer". *El País*, 8 de març de 1998, p. 14-15.
- PITARCH GARRIDO, Mª Dolores (1995). "El Nuevo Plan de Estudios en Geografía". *Cuadernos de Geografía*, núm. 57, p. 190-197.
- PITARCH GARRIDO, Maria Dolores (1999). "Los niveles de formación de la mujer valenciana. Logros y deficiencias". *Cuadernos de Geografía*, núm. 64, p. 373-395.

- PRATS FERRET, Maria (1999). "Geografia feminista i metodologia: reflexió sobre un procés d'aprenentatge paral·lel". *Cuadernos de Geografía*, núm. 64, p. 313-323.
- RAMIRO I ROCA, Enric (1998). *La institucionalització i difusió de la Geografia Regional: la Percepció del professorat de la comarca de la Ribera*. Tesi doctoral presentada al Departament de Geografia de la Universitat de València.
- RAMIRO I ROCA, Enric (2000). "Vint-i-cinc anys al nord (1974-1998). Aproximació bibliomètrica a la revista *Millars, Espai i Història*". *Millars, Espai i Història*, núm. 23, p. 9-24.
- RAMIRO I ROCA, Enric (2000a). "Divuit anys d'il·lusió (estudi bibliomètric de *Quaderns de Sueca: 1980-1998*)". *Quaderns de Sueca*, núm. 14, p. 7-36.
- RAMIRO I ROCA, Enric (2001). "Dieciséis años de *Investigaciones Geográficas*". *Papeles de Geografía*, p. 253-269.
- RAMIRO I ROCA, Enric (2004). "Un gènere vingut a menys". A: *Formación de la Ciudadanía: Las TICs y los nuevos problemas*. Asociación Universitaria de Profesores de Didáctica de las CC.SS., p. 675-684.
- QUIÑONES, Olga (s.d.). *Profesoras y alumnas en la Comunidad Valenciana (1993)*, treball d'investigació.
- QUIÑONES, Olga (s.d.). *La situació de les dones en l'administració pública valenciana*, treball d'investigació.
- SABATÉ, A.; RODRÍGUEZ, J.M.; DÍAZ, M.A. (1995). *Mujeres, espacio y sociedad: hacia una geografía del género*. Madrid: Síntesis.
- SÁNCHEZ NISTAL, José María (1995). "La Geografía española a través de sus revistas. Una aproximación bibliométrica", *Estudios Geográficos*, tom LVI, núm. 220, p. 547-613.
- VERA, Mª I.; PÉREZ, D. [eds.] (2004). *Formación de la ciudadanía: Las TICs y los nuevos problemas*. Alacant: Asociación Universitaria de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales.
- VIDAL FOLCH, Xavier (1998). "Mujeres sin derecho a rostro". *El País*, 8 de març de 1998, p. 16.
- VILLAGRA RUBIO, Angel (1996). *La formación continuada de bibliotecarios y documentalistas*. Madrid: CSIC-CINDOC.
- VILLAGRA RUBIO, Angel (1998) *Directorio de revistas de ciencias sociales y humanas*. Madrid: CSIC.